

А. С. Селіверстова,
к. е. н., докторант, Науково-дослідний фінансовий інститут
Академії фінансового управління МФУ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто основні організаційно-правові форми підприємств у системі корпоративного управління, обґрунтовано важливість корпоративних структур та наведено переваги та недоліки корпорацій.

The article examines the main organizational and legal forms of enterprises in corporate governance, justified the importance of corporate structures and are the advantages and disadvantages of corporations.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Корпоративний сектор в Україні представлений переважно акціонерними товариствами. Це викликало необхідність створення нової системи управління з якою керівникам підприємств не доводилось раніше мати справу. Управління підприємствами корпоративного типу суттєво відрізняється від управління державними підприємствами. В багатьох наукових джерелах корпоративне управління трактується як система виборних та призначених органів, які здійснюють управління діяльністю відкритих акціонерних товариств, яка повинна відображати баланс інтересів акціонерів (власників) та всіх учасників акціонерних відносин і бути спрямована на забезпечення отримання максимально можливого прибутку від усіх видів діяльності товариства.

Поняття корпорація походить від латинського слова "corporatio", що означає об'єднання. В нинішньому значенні корпорація становить форму, за якої сукупність осіб об'єднуються для досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності

та утворюють самостійний об'єкт права — юридичну особу. Акціонерна компанія (Joint Stock Company) є правовим суб'єктом, що створений для здійснення комерційної або виробничої діяльності, який володіє капіталом, поділим на акції, якими володіють її члени. Структуру ринкової економіки розвинутої країни визначають великі корпорації та їх об'єднання, які здатні підтримувати інноваційні процеси та залучати значні кошти для свого розвитку.

Сутність поняття "корпоративне управління" науковці трактують по-різному. У найзагальнішому вигляді корпорація — це організаційна структура, яка об'єднує необхідні ресурси для виробництва товарів та надання послуг населенню.

Поняття "корпоративне управління" широко використовується у західній економічній літературі й досить швидко запроваджується в Україні. Це пояснюється поширеністю корпоративної власності, необхідністю управління нею і стрімким розвитком корпоративного сектора економіки в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми корпоративного управління досліджували вчені-економісти, такі як: Бланк І.А., Брейлі Р., Бріггем Е.Ф., Бочаров В.В., Гольцберг М.А., Євтушевський В.А., Задахайло Д.В., Каліна А., Кібенко О.Р., Книш М.І., Леонт'єв В.Е., Майєрс С., Назарова Г.В., Рязанова Н.С., Суторміна В.М., Терещенко О.О. та інші. У своїх працях вони розглянули базові питання корпоративних відносин, проаналізували їх правові аспекти, з'ясували сутність господарських товариств корпоративного типу і місце серед них акціонерних товариств, специфіку корпоративної власності й управління акціонерним капіталом, особливості державного регулювання корпоративного сектору, функції комісії з цінних паперів та фондового ринка, антимонопольного регулювання, депозитарної системи, управління рухом акцій на первинному та вторинному ринках, особливості діяльності фінансових посередників у корпоративному секторі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Корпоративне управління передбачає управління підприємствами, які виступають переважно в організаційно-економічній формі господарських товариств, побудову їх оптимальної організаційної структури, забезпечення умов для найбільш ефективного функціонування. Тому насамперед потрібно визначити, що означає термін "господарські товариства", а також з'ясувати, чи всі господарські товариства мають риси корпорації і, якщо не всі, то які з них не належать до корпоративного сектора [4 с. 32].

Важливість функціонування господарських товариств корпоративного типу зумовлює необхідність зупинитися на їх загальній характеристиці. В цілому слід мати на увазі, що без застережень у зарубіжній практиці до корпоративних відносять акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю (там, де власність відокремлена від управління). У цілому господарські товариства визначаються як підприємства, установи та організації, створені об'єднанням капіталів та підприємницької діяльності групи осіб (фізичних, юридичних, державних органів) для спільного господарювання. Тому суть господарських товариств полягає в тому, що вони функціонують на об'єднаному капіталі.

Таблиця 1. Основні характеристики механізму функціонування акціонерних товариств, партнерств та одноосібних володінь розвинутих країн

Характеристики	Акціонерні товариства	Партнерства	Одноосібні володіння
Характер розподілення доходів	Доходи розподіляються в залежності від прийнятого типу дивідендної політики.	Як правило, може бути не більше 20 партнерів. Розподіл доходів від спільної діяльності потребує погодження всіх партнерів.	Одноосібне.
Доля ризику майна у випадку банкрутства	Обмежена встановленою величиною на одну акцію, яка як правило, виплачується при першому випуску акцій.	Необмежена. Будь-який партнер несе відповідальність за усі боргові зобов'язання підприємства.	Необмежена.
Управління	Знаходиться в руках директорів, що обираються утримувачами акцій на щорічних зборах.	За узгодженістю між партнерами.	За бажанням власника.
Інформація про бізнес, що надається публічно	Чисельна, включаючи щорічні звіти. Інформація повинна бути офіційно зареєстрована та надіслана утримувачам акцій. Щорічно здійснюється ревізія та аналіз господарської діяльності.	Ніякої, окрім того, що партнери повинні зареєструватися.	Ніякої, окрім того, що власник повинен зареєструватися.
Вилучення власниками частки капіталу	Не передбачено. Корпорація, якщо дозволяє статут, дотримується складного процесу викупу акцій. Акціонери (інвестори) вилучають свій капітал шляхом продажу акцій на вторинному ринку цінних паперів.	За домовленістю між партнерами	За розсудом власника.
Можливості інвестицій	Сприятливі. Здійснюються за рахунок власних джерел (близько 76%), а також зовнішніх: емісії цінних паперів (акцій – 9%, облігацій – 9%); кредитів (6%).	За домовленістю між партнерами.	За розсудом власника.
Статут	Зафіксований в офіційних юридичних документах. Зміна статуту потребує спеціальної юридичної процедури, у тому числі узгодженості з акціонерами.	За домовленістю між партнерами. Може мати неофіційний характер.	Відсутні.
Припинення дії	Термін дії необмежений, якщо не відбувається ліквідація корпорації.	За узгодженістю між партнерами.	За бажанням власника.

Об'єктивними умовами формування господарських товариств були зростаючі масштаби бізнесових завдань і можливості отримувати внаслідок функціонування об'єднаних капіталів високі прибутки. Господарські товариства у своєму розвитку пройшли певну еволюцію, оскільки їх учасниками спочатку були переважно фізичні особи — окремі громадяни, потім засновниками і учасниками господарських товариств стали також юридичні особи — окремі підприємства і державні органи [3, с. 18].

З початку 90-х років у зв'язку з поступовим розширенням економічної реформи та використанням різноманітних форм власності в Україні почали створюватися різні види підприємств та організацій.

Слід виходити з того, що не існує абстрактних (на всі часи і за будь-яких умов) "добрих" форм господа-

рювання. Ефективними для даних місця і часу мають бути визнані ті форми підприємництва, які дозволяють максимально результативно використовувати наявний виробничий апарат, виробничу і соціальну інфраструктуру, трудові, інтелектуальні та природні ресурси, наявні економічні, перш за все ринкові, і правові відносини [1, с.11].

Основними організаційно-правовими формами підприємницької діяльності у світовій практиці вважаються:

- одноосібні володіння;
- партнерства;
- акціонерні товариства (корпорації) [7, с. 47].

Зрозуміло, що це лише найбільш загальний абстрактний підхід. Для того, щоб вибрати найбільш ефективну з форм, необхідно знати сутність і специфіку кожної з них, мати чітку уяву про все їх розмаїття.

У табл. 1 представлена інформація про комбінацію факторів, умов і характеристик функціонування різних форм недержавних підприємств для вибору раціональної організаційної форми за законодавчою базою більшості розвинених країн. Таблиця ілюструє лише невелику кількість вірогідних комбінацій, адже її головна ціль — показати очевидні фактори, які свідчать про вигоду тієї або іншої організаційної форми.

Аналізуючи надану в таблиці інформацію, можна відмітити, що згідно з законодавством розвинутих країн публічні корпорації (відкриті акціонерні товариства) за допомогою розповсюдження цінних паперів можуть акумулювати значні суми капіталу. По-перше, важливе значення тут має обмежена відповідальність учасників корпорацій, оскільки, як вже зазначалося, у найгіршому випадку (при банкрутстві) акціонери втрачають тільки вартість своїх акцій. По-друге — це ліквідність цінних паперів, тобто легкість їх продажу або обміну за існуючим курсом на день операції. При цьому, хоч акції і можуть переходити від одного власника до іншого, активи залишаються власністю самої корпорації як самостійної юридичної особи. Останнє означає таку перевагу корпораційного бізнесу як безперервність існування. Якщо партнерство закінчується з виходом з нього одного власника, то зміна власника акцій не відображається на діяльності корпорації.

До економічних недоліків корпорацій економісти відносять наступні.

— Менша еластичність і маневреність в оперативному прийнятті відповідних рішень в силу того, що важливіші із них повинні узгоджуватися з акціонерами [1, с. 10].

— Складніший і довший порівняно з партнерствами і одноосібними володіннями порядок створення, хоча на практиці це не стає серйозною перешкодою [7, с. 50].

— На думку багатьох зарубіжних економістів, негативно впливає на діяльність корпорацій подвійний характер оподаткування. По-перше, прибуток фірми як юридичної особи обкладається податком на прибуток корпорацій; а, по-друге, з доходів власників капіталу — дивідендів, котрі сплачуються з прибутку, стягується податок на доходи фізичних осіб. У зв'язку з цим податкова політика багатьох країн спрямована на пом'якшення оподаткування прибутку корпорацій та дивідендів.

— Можливість нездорового акціонерного засновництва, коли заради вигоди створюються нежиттєздатні господарючі суб'єкти ("мільні пузири"). Засновники роблять широку рекламу, залучаючи гроші як внесок в статутний фонд товариства, піднімають курс акцій і реалізують їх, залишаючи інших акціонерів ні з чим (в тому числі й без дивідендів).

— Акціонерне товариство з точки зору непродуктивних витрат, необхідних як для створення, так і забезпечення діяльності його внутрішнього механізму, є найбільш дорогою формою підприємницького об'єднання [2, с. 11].

— Управління акціонерним товариством в порівнянні з управлінням іншими підприємницькими об'єднаннями є більш складним. Органи управління великих акціонерних товариств відрізняються значною інертністю, не завжди можуть вчасно зреагувати на кон'юнктуру ринку, що змінилася. Виконавчий орган, іноді skutий постановою вищестоящих органів, навіть зорієнтувавшись в економічній ситуації, що швидко змінюється, часом не має можливості законно ухвалити необхідне рішення.

— Контроль за діяльністю акціонерного товариства з боку великої групи учасників (власників дрібних пакетів акцій) часто є неефективним. Дрібні акціонери, знаходячись в різних регіонах держави або навіть в різних частинах земної кулі, в зв'язку з відсутністю єдності і професійних навичок в сфері підприємництва не можуть реально впливати на діяльність акціонерного товариства, що створює можливість зловживань з боку невеликої групи найманних керівників або власників контрольного пакету акцій. Маючи "велику довіру", якою внаслідок струк-

тури акціонерного товариства наділений виконавчий персонал, дані особи, що часто навіть не входять до складу учасників товариства, можуть бути абсолютно не зацікавлені в успішній діяльності підприємства.

— Великі дивіденди, які іноді вимушене виплачувати акціонерне товариство за позаекономічними причинами, можуть уповільнити темпи його розвитку і, навіть, привести до економічної неспроможності.

— Можливість спекуляції акціями, яка, з одного боку, може несприятливо вплинути на діяльність навіть рентабельного підприємства, аж до його краху, з іншого боку — розпалює нездорові інстинкти в суспільстві, оскільки очікування швидкої наживи без витрат труда породжує утриманські настрої, перетворюючи народ з "нації трудівників" в "націю спекулянтів". Акціонерна спекуляція може привести до втрати майна багатьма учасниками, зрештою до небажання великої маси людей довіряти свої гроші акціонерним товариствам. Це відбувається тоді, коли акції придбаваються не з метою отримання дивіденду від діяльності акціонерного товариства, а з метою отримання вигоди від продажу, що може закінчитися крахом, і насамперед для дрібних акціонерів, оскільки вони, не будучи професіоналами (тобто не знаючи чинників, що впливають на підвищення і пониження курсу акцій), часто віддавши останні заощадження, частіше за все втрачають свій капітал [6, с. 18].

Незважаючи на ці мінуси, акціонерне товариство містить в собі величезний позитивний початок, яким є можливість концентрації капіталу. Крім того, з економічної точки зору воно має й інші серйозні переваги перед іншими формами підприємницьких об'єднань.

ВИСНОВКИ

Для ринкової економіки акціонерне товариство є найкращим видом підприємницького об'єднання, який найбільш повно забезпечує функцію централізації капіталу. Тому зараз для економіки України важливим та актуальним є формування методів управління фінансами в системі корпоративного управління, що адекватні ринковим відносинам та дозволяють на практиці реалізувати значний потенціал розвитку, що притаманний цій прогресивній організаційно-правовій формі господарювання.

Фінансовий стан корпоративних підприємств сьогодні залишається складним: практично половина всіх підприємств промисловості, сільськогосподарства та інших галузей продовжують залишатися збитковими; більшість підприємств не мають стратегії розвитку.

Література:

1. Абалкин Л.И., Аганбегян А.Г. и др. Политическая экономия. — М.: Политиздат, 1990. — 168с.
 2. Гольцберг М.А. Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами. — К.: Библиотека деловой Украины, 1992. — 94 с.
 3. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління. — К.: Знання-Прес, 2002. — С. 10
 4. Євтушевський В.А. Корпоративне управління. — К.: Знання, 2006. — 406 с.
 5. Ионцев М.Г. Акционерные общества: Управление. Корпоративный контроль. — М.: Ось-89, 2000. — 87 с.
 6. Резанова Н. Корпоративне управління на порозі 21 століття // Фінанси України. — 2002. — № 1. — С. 13—19.
 7. Суторміна В.М., Федоров В.М., Резанова Н.С. Фінанси зарубіжних корпорацій. — К. Либідь. 1993. — 248 с.
- Стаття надійшла до редакції 07.10.2009 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"